

УДК 341.231.14+342.7

СУХОРОЛЬСЬКИЙ П. М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації НУ “Львівська політехніка”

ПРАВО НА АНОНІМНІСТЬ ЯК СУТТЄВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРАВ ЛЮДИНИ

***Анотація.** До питання закріплення права на анонімність особи у національному законодавстві держав та міжнародно-правових актах. Проаналізовано нові загрози анонімності в інформаційному суспільстві, які впливають на забезпечення свободи вираження поглядів, права на недоторканність приватного життя та інших прав людини.*

***Ключові слова:** права людини, право на анонімність, свобода вираження поглядів, свобода інформації, право на приватність, забезпечення прав людини в Інтернеті.*

***Аннотация.** В статье исследован вопрос закрепления права на анонимность в национальном законодательстве государств и международно-правовых актах. Проанализированы новые угрозы анонимности в информационном обществе, которые влияют на обеспечение свободы выражения мнения, права на неприкосновенность частной жизни и других прав человека.*

***Ключевые слова:** права человека, право на анонимность, свобода выражения мнения, свобода информации, неприкосновенность частной жизни, обеспечение прав человека в Интернете.*

***Summary.** The problem of enshrining the right to anonymity in national legislation and international agreements is examined in the article. The new threats to anonymity in the informational society influencing maintenance of freedom of expression, right to respect for private life and other human rights.*

***Keywords:** human rights, right to anonymity, freedom of expression, freedom of information, right to privacy, human rights in the Internet environment.*

***Постановка проблеми.** Бажання людини залишатися анонімною у різних сферах та різних контекстах можна простежити з найдавніших часів. Неможливість встановити відповідність дій чи їхніх результатів та осіб, які стоять за ними, має важливі позитивні та негативні наслідки для різних суб'єктів суспільних відносин. Очевидний зв'язок між прагненням до анонімності та бажанням уникнути відповідальності (як правової, так і всіх інших видів) був однією із причин утвердження дещо негативного ставлення до цього явища у масовій свідомості та змістив його позитивні функції на задній план. Однак в інформаційну епоху анонімність може повністю зникнути, що кардинально і незворотно змінить людське суспільство. Правове регулювання не може залишатися осторонь цих процесів. Для створення правових норм, що регулюють відносини у сферах, які торкаються анонімності, потрібне глибоке усвідомлення її суспільного значення та проведення ґрунтовної роботи на теоретичному рівні.*

***Метою статті** є визначення змісту та ролі права на анонімність у різних галузях суспільного життя, аналіз його закріплення та реалізації у законодавстві (на прикладі міжнародних та національних правових систем), визначення сучасних загроз і тенденції у цій сфері та формулювання відповідних рекомендацій для правового регулювання.*

***Виклад основного матеріалу.** Дослідження правового забезпечення анонімності значно активізувалися у теперішній час, особливо у країнах Заходу, зокрема в контексті розгляду питань свободи самовираження, захисту приватності та забезпечення прав*

людини в Інтернеті. Серед науковців, які досліджують право на анонімність, слід відзначити Еріка Барендта, Кейті Блек, Сімон ван дер Гоф, Ендрю Кеньйона, Іена Керра, Роналда Лінса, Іена Ллойда, Керол Лукок, Майкла Фрумкіна та інших. Важливе значення також мають роботи експертів та активістів міжнародних неурядових правозахисних організацій і мереж, зокрема Electronic Frontier Foundation, Privacy International, ARTICLE 19. В Україні питання права на анонімність досліджуються в межах інформаційного та медіа-права.

Слово “анонімний” походить із грецької мови та означає “безіменний”, невідомий. В українській мові це поняття вживають передусім на позначення письмових творів (документів, листів) без вказування імені автора. Таке розуміння анонімності можна зустріти у Законі України “Про авторське право і суміжні права” (п. 4 ст. 11, п. 1 ст. 14), Законі України “Про звернення громадян” (ст. 8). Зустрічаємо і ширше розуміння цього поняття, наприклад, у Законі України “Про телекомунікації” (пп. 16 п. 1 ст. 32) – “телекомунікаційні послуги, які надаються знеособлено (анонімно)”, чи Законі України “Про вибори народних депутатів України” (пп. 2 п. 3 ст. 50) – “анонімні жертводавці”. Поряд із цим, вживають також слово “псевдонімний” (від грец. “неправдиве ім’я”) – здійснений під вигаданим іменем. У випадку, коли псевдонім використовують для цілей анонімності, будемо вважати, що право на псевдонім охоплюється правом на анонімність.

У національних чи міжнародних правових системах не існує загального права на анонімність, що однак не свідчить про його неважливість чи недоцільність. Найчастіше національне законодавство держав забезпечує обмежену певними відносинами чи сферами діяльності анонімність особи як складової частини забезпечення інших прав людини. У правових актах може вживатися як саме слово анонімність (анонімний, анонім), так і інші терміни (безіменний, знеособлений, невідомий). Також для позначення цього явища широко вживають поняття таємниці (комунікації, джерел інформації, голосування тощо).

Для цілей цієї статті під правом на анонімність розуміємо право особи на те, щоб її ідентичність у певній ситуації чи під час здійснення певних дій була або залишалася невідомою. Слід відразу зазначити, що така анонімність може бути принаймні двох видів. У першому варіанті особа (у випадку її знаходження в публічних місцях) чи результати її діяльності (у випадку таємниці голосування) залишаються невідомими для всіх. У другому варіанті ідентичність людини є відомою для конкретних осіб, які вступають із нею у відносини (лікар, журналіст, священник, видавець, провайдер телекомунікацій, продавець) та які зобов’язані не розкривати її третім особам чи широкому загалу.

Користуючись трискладовою типологією прав людини [1, с. 15], можна дійти висновку, що праву на анонімність у різних контекстах відповідає обов’язок держави: 1) поважати це право (не запроваджувати загальнопоширені системи відеонагляду, не організовувати всеохоплюючі та надмірні бази персональних даних, не втручатися без законних підстав у таємницю кореспонденції та телефонних розмов, не вимагати розкриття журналістських джерел інформації); 2) створювати умови для реалізації права (забезпечувати таємність голосування, запроваджувати стандарти телекомунікацій чи правила поведінки із персональними даними, які гарантують анонімність); 3) охороняти і захищати право від посягань зі сторони третіх осіб (зокрема комерційних структур).

Основоположні права людини, у межах яких розвивається право на анонімність, охоплюють передусім: 1) право на свободу переконань та на вільне їх вираження

(свободу слова чи інформації); 2) право на невтручання у особисте чи сімейне життя, таємницю кореспонденції або право на приватність (включаючи похідне від нього право на захист персональних даних); 3) право на участь в управлінні своєю країною безпосередньо чи через вільно обраних представників. Також питання анонімності прямо чи опосередковано стосується забезпечення широкого кола прав людини, серед яких є право на свободу мирних зборів і асоціацій, право на рівність та захист від дискримінації, право на безсторонне і незалежне правосуддя, право на свободу думки, совісті і релігії, право на необхідне медичне обслуговування.

В окремих сферах необхідність забезпечення права на анонімність стала загальновизнаною та закріпленою у законодавстві більшості держав (право обирати органи влади, авторські права). У інших, таких як свобода самовираження, право на анонімність визнається у правових системах деяких країн (передусім США). У сфері приватності та захисту персональних даних правові норми з питань анонімності, які б відображали узгодження інтересів усіх зацікавлених суб'єктів, є все ще несформованими, відсутні єдині підходи щодо цього у різних демократичних державах та спостерігається протистояння інтересів держави, громадськості і комерційних структур. Детальніший аналіз підходів і правових норм стосовно анонімності у конкретних сферах дасть змогу краще зрозуміти її значення та функції у суспільстві.

Анонімність і свобода вираження поглядів.

Свобода вираження поглядів є одним із ключових особистих прав, що забезпечує автономію особи та є фундаментом демократичної держави. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в останні десятиліття суттєво змінив умови реалізації цього права, однак ці трансформації не є однозначно позитивними, як видається на перший погляд. Використання критерію анонімності дає змогу по-іншому оцінити фактори, що впливають на свободу самовираження у теперішній час. Найбільш тісно право на анонімність пов'язане із свободою слова і інформації у праві США. Зокрема ряд рішень Верховного суду США розглядають захист анонімності в контексті реалізації Першої поправки до Конституції, яка серед іншого проголошує заборону Конгресу на прийняття законів, що обмежують свободу слова і друку.

Згідно з положеннями головних міжнародних документів із прав людини, основними елементами свободи вираження поглядів є: 1) право дотримуватися своїх поглядів; 2) право отримувати інформацію та 3) право на її поширення. Значення права на анонімність найчіткіше виявляється при реалізації двох останніх прав, які в свою чергу безпосередньо впливають і на перше право.

Важливою характеристикою права на поширення інформації є те, що воно стосується будь-якої інформації, незалежно від її призначення чи оцінки суспільними групами. Як зазначається у рішенні Європейського суду з прав людини, це право стосується у тому числі і інформації та ідей, “які ображають, шокують або викликають занепокоєння у держави чи певної частини населення. Такими є вимоги плюралізму, терпимості та широти поглядів, без яких неможливе демократичне суспільство” [2, п. 49]. Для осіб, які належать до більшостей у демократичних державах, проблеми з утисками свободи слова є не настільки актуальними, а отже, право на розповсюдження інформації є передусім правом меншин, а не більшості [1, с. 56]. Погляди, які не є загальноприйнятими, часто піддаються різкому засудженню, а їхні автори – гострій критиці та суспільному осуду, однак їхнє існування є важливим для забезпечення конкуренції ідей та розвитку. Тому можливість висловити їх анонімно є суттєвим елементом свободи поширення інформації.

З такої позиції виходить і Верховний суд США. Зокрема, у рішенні по справі *Talley v. California* він підкреслює, що “анонімні памфлети, листівки, брошури та навіть книги відіграють важливу роль у прогресі людства. Групи і течії, що зазнавали переслідування, протягом усієї історії мали змогу або критикувати репресивні практики і закони анонімно, або не критикувати взагалі”. Анонімні публікації були важливими для становлення США, а багато авторів поплатилися життям за розповсюдження своїх ідей. І в сучасних умовах, на думку Суду, “немає сумніву, що вимоги ідентифікації ведуть до обмеження свободи поширення інформації, а отже й свободи вираження поглядів” [3].

В іншій справі – *McIntyre v. Ohio Election Commission* Верховний суд США захистив право особи на розповсюдження анонімних листівок із питань, які планували винести на місцевий референдум, серед іншого зазначивши, що “інформування електорату є нічим іншим як наданням додаткової інформації”, при цьому “вказування особи автора є звичайним елементом документа і, як і інші елементи, може бути включене чи виключене з нього на розсуд автора”. На думку Суду влада вправі приймати обмеження щодо розповсюдження інформації з метою захисту інших інтересів, однак загальна заборона анонімних повідомлень є надмірно широкою та поширюється і на документи, що не порушують нічиїх прав. Ставлення Суду до явища анонімності ілюструють його слова: “згідно нашої Конституції, анонімні дискусії не є шкідливою і шахрайською діяльністю, а благородною традицією захисту інтересів та інакомислення. Анонімність є щитом від тиранії більшості” [4].

У цивільних відносинах право на анонімне розповсюдження інформації частково забезпечується у межах авторського права. Зокрема, в Україні автор має право забороняти зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору та право обирати псевдонім (ст. 438 Цивільного кодексу України, ст. 14 Закону України “Про авторське право та суміжні права”). Підставами автора прагнути до анонімності, крім уже згаданого побоювання розповсюджувати непопулярні ідеї, можуть бути: 1) прагнення уникнути культу особи; 2) забезпечення об'єктивної оцінки свого твору, а також 3) захист від дискримінації (наприклад, жінок чи меншин – у минулому чи в країнах, де їхні права не забезпечуються). Проте, захист особистих немайнових прав авторів не може замінити повноцінне визнання права на анонімність як елементу свободи вираження поглядів зі всіма її привілеями, що закріпилися у правових системах країн Заходу.

Про існування права на анонімність як елементу права на поширення інформації свідчить і чітке закріплення цього права щодо особливого суб'єкта реалізації свободи вираження поглядів – журналіста, а також забезпечення захисту журналістських джерел. Найбільш детально ці питання врегульовані у шведському Акті про свободу друку 1949 р. [5], який є складовою частиною Конституції Швеції. Зокрема його третя глава має назву “Право на анонімність” та встановлює: 1) право автора не вказувати імені на друкованому матеріалі, та обов'язок типографа, видавця чи іншої особи не розкривати авторства; 2) заборону ставити питання про авторство твору з періодичного видання у судовому процесі щодо свободи друку; 3) застосування попередніх положень до осіб, які надають інформацію авторам; 4) запровадження відповідальності за порушення прав на анонімність у вигляді штрафу чи тюремного ув'язнення. Подібні положення для радіомовлення встановлюються Актом про свободу вираження поглядів 1991 р. В українському законодавстві закріплено право журналіста на поширення матеріалів під псевдонімом чи анонімно, право на збереження таємниці авторства та право на збереження таємниці джерел інформації (ст. 25 Закону України “Про інформацію”, ст. 26 Закону України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”).

Анонімний доступ до інформації.

Іншим елементом свободи вираження поглядів є право на отримання інформації, яке в широкому розумінні охоплює і право на доступ до офіційної/публічної інформації. Останнє, проте, є цілком самостійним правом, що забезпечує зв'язок держави і суспільства, демократичну участь та є близьким до політичних прав людини, зокрема до права брати участь в управлінні своєю державою. Закон України “Про доступ до публічної інформації” унеможливує подання анонімного письмового запиту, оскільки передбачає, що запит повинен містити ім'я (найменування) запитувача (п. 5 ст. 19). У Законі України “Про звернення громадян” вказано, що “письмове звернення ... з якого неможливо встановити авторство, визнається анонімним і розгляду не підлягає” (ст. 8). Такі формулювання безпідставно звужують право людини на доступ до інформації та не відповідають сучасним міжнародним стандартам. Цілком виправдано вважати, що у державах із нестійкою демократією необхідність вказування імені відверне бажання у багатьох осіб подавати запити через побоювання стати об'єктами переслідувань зі сторони влади чи впливових приватних структур. Це враховано у положенні Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів, у якому зазначено, що сторони “вправі надати особам, які звернулися із запитом, право залишатися анонімними за винятком випадків, коли розкриття імені є суттєвим для обробки запиту” [6, ст. 4]. У Міжамериканському модельному законі про доступ до публічної інформації, прийнятому Організацією американських держав, передбачено право особи подавати анонімний запит на отримання інформації [7, п. 5], а вимоги до запиту не включають вказування імені запитувача, натомість сказано про зазначення “контактної інформації для отримання повідомлень та доставки інформації” [7, п. 24.1]. Регламент ЄС № 1049/2001 про публічний доступ до документів Європейського парламенту, Ради і Комісії також не містить вимоги вказувати ім'я, натомість говорить про можливість подання запиту “у будь-якій письмовій формі, включаючи електронну” [8, ст. 6], що створює сприятливі можливості для анонімності.

Що стосується права на анонімність щодо отримання будь-якої інформації від різноманітних розпорядників, то тут ситуація не є такою ж однозначною. Для підтвердження існування цього права у США можна використати рішення Верховного суду США у справі *US v. Rumely* про відмову розповсюджувача книжок розкрити список покупців. Зокрема, у своїй позиції по справі суддя Дуглас вказує, що “після того, як уряд зможе вимагати у видавця імена покупців публікацій, вільна преса у сучасному вигляді зникне. ... Купівля книжки чи брошури сьогодні зможе обернутися на виклик до суду завтра. ... Страх займе місце свободи в бібліотеках, книгарнях і будинках” [9]. Однак, загалом можна стверджувати, що право на анонімність отримання будь-якої інформації у більшості держав на сьогодні не є визнаним і не забезпечується. У минулому загрози цьому виду анонімності в демократичних державах були поодинокими та незначними і не потребували втручання права. Проте повсюдне проникнення інформаційних технологій та поширення Інтернету суттєво змінило ситуацію. Загалом, проблема забезпечення свободи вираження поглядів у мережі тісно пов'язана із правом на приватність і тому ці два питання доцільно розглядати разом.

Анонімність і політичні права людини.

Крім вже згаданих політичних аспектів інформаційних прав, право на анонімність є також суттєвим для реалізації: 1) права брати участь в управлінні державними справами, обирати і бути обраним та 2) права збиратися мирно, проводити збори, мітинги, походи і демонстрації.

Право брати участь в управлінні державними справами безпосередньо чи через обраних представників цікаве тим, що воно чітко і однозначно передбачає таємне голосування – тобто голосування, при якому учасники голосують анонімно. Зокрема в Україні таємне голосування гарантоване ст. 71 Конституції України, відповідними статтями виборчих законів, а також встановленням кримінальної відповідальності за порушення таємниці голосування (ст. 159 Кримінального кодексу України). Сучасні технології, наприклад, широке розповсюдження пристроїв із функцією фотографування, створюють умови для порушення таємниці голосування. Ще актуальнішою ця проблема є у країнах, де законодавством передбачені електронні системи для голосування, голосування за допомогою листів чи Інтернету. Зокрема у Нідерландах, де системи для голосування запроваджені з 1980-х років, висловлювалося занепокоєння щодо програмного їх забезпечення, принципи роботи яких відомі тільки виробникам, а також щодо можливості віддаленого перехоплення залишкової радіації екрана і таким чином відстежування волевиявлення та порушення анонімності голосування [10, с. 514]. Ще більше можливостей для порушення таємниці голосування надає запровадження голосування через Інтернет.

Незважаючи на те, що анонімність має величезне значення для свободи проведення мітингів і демонстрацій, таке право не забезпечується належним чином національним законодавством держав. Однак практика свідчить, що особи, перебування яких на мітингах було зафіксовано правоохоронними органами, можуть пізніше зазнавати переслідувань із боку влади. У той час як організатори мітингів є публічними людьми і користуються суспільним захистом від переслідувань, безпідставне ув'язнення чи відкриття кримінальних справ на звичайних учасників значно вплине на рішення людей щодо участі у майбутніх протестах та суттєво перешкодить реалізації цього права. Широке застосування технологій відеонагляду, разом із сучасними технологіями розпізнавання облич, може у найближчій перспективі унеможливити реалізацію свободи проведення мітингів і демонстрацій у багатьох країнах.

Отже, можна зробити висновок, що право на анонімність є загалом однією із основ політичної участі у демократичному суспільстві, однак законодавством воно гарантується лише вибірково в окремих сферах.

Приватність та анонімність.

Іншою стороною права на анонімність, яка в першу чергу торкається інтересів особи, а вже потім – суспільства, є його розвиток у межах права на повагу до приватного життя. За одним із визначень право на приватність охоплює можливість особи бути залишеною наодинці з собою, розвивати свою власну ідентичність самій чи у приватному спілкуванні без будь-якого нагляду ззовні [11, с. 31]. Із врахуванням того, що право на анонімність щодо цих питань розвивається у межах права на приватність, спробуємо виділити основи співвідношення цих понять. Передусім право на приватність важливе у приватних просторах, а право на анонімність – у публічних. Можна стверджувати, що анонімність часто забезпечує приватність у публічному просторі, а ліквідація анонімності в цьому випадку унеможливить і приватність (наприклад, у справі порушення журналістами права особи на анонімність під час відвідування групи підтримки для наркозалежних [12, с. 486]). У інших випадках самої анонімності не є достатньо для захисту приватності (це стосується випадків поширення знеособлених даних, коли за самими даними – медичними відомостями, судовими рішеннями, списком відвіданих сайтів можна легко ідентифікувати людину). Загалом ці права тісно переплітаються, проте прагнення до анонімності є більш далекосяжним, оскільки стосується публічних просторів. Тому виправданим є запровадження більшої кількості

винятків із правила анонімності, хоча самі принципи зважування інтересів повинні бути ті ж самі, що й у випадку приватності.

Втручання держави у анонімність приватних осіб відбувається здебільшого для захисту суспільного інтересу, зокрема найчастіше з метою здійснення правоохоронної діяльності (особливо для боротьби з тероризмом). Двома основними напрямками такого втручання є створення всеохопних баз персональних даних для ідентифікації осіб та ведення загального відеонагляду у публічних місцях. Сучасний період у більшості країн характеризується створенням і наповненням великих баз персональних даних. У такі бази, крім традиційних відомостей про особу, починають включати також біометричні дані (відбитки пальців, сітківка ока, ДНК, форма обличчя), які дозволяють здійснити автоматизовану ідентифікацію людини. Такі бази у поєднанні із засобами спостереження чи автоматичної фіксації практично усувають явище анонімності із публічних, а згодом і приватних просторів (разом із цим відбувається ліквідація великої частини злочинності, що і виступає вирішальним аргументом для запровадження цих технологій). У багатьох країнах ведеться дискусія щодо необхідності запровадження таких баз та щодо того, чия інформація повинна там міститися. Наприклад, у Великобританії існує найбільша у світі база даних ДНК, яка використовується для правоохоронних цілей. У неї вносять відомості про осіб, що були заарештовані за підозрою у вчиненні злочину. На відміну від Шотландії, де такі відомості вилучаються з бази, якщо особа виправдана, в Англії та Уельсі вони можуть зберігатися необмежено довго. Судова система не виявила порушень прав людини у цьому випадку. Незважаючи на те, що противники такої позиції звертають увагу на недоцільність використання загальновідомого принципу “нема диму без вогню” у правовій системі, держава прагне навіть розширити цю базу, включивши до неї неповнолітніх, які схильні до правопорушень, чи взагалі усіх громадян [12, с. 501].

Право анонімно знаходитися у публічних місцях ніде не закріплене. Широко поширеним є правило, коли на вимогу правоохоронних органів особа зобов’язана пред’явити документи, що посвідчують особу (в Україні згідно з п. 2 ст. 11 Закону України “Про міліцію”, але лише у випадках наявності підозри щодо вчинення особою правопорушень). Оскільки права правоохоронних органів щодо випадків перевірки документів як правило чітко зазначаються у законодавстві держав, можна зробити висновок, що існує загальне право на анонімне перебування та переміщення. Такі проблеми широко не обговорювалися і не були настільки актуальними до часу запровадження систем відеоспостереження та застосування технологій розпізнавання облич. На сьогодні ці питання регулюються міжнародними договорами та законодавством у сфері захисту персональних даних. Загалом європейське законодавство і практика дозволяють використання відеонагляду в громадських місцях (рішення Європейського суду з прав людини у справах *Pequ v. UK* і *Реск v. UK*) та покладають відповідальність за дотримання прав осіб на розпорядника даних. Однак це не вирішує проблеми поступового зникнення анонімності. Зокрема у Нідерландах запроваджуються чи вже діють системи відслідковування агресивної поведінки у транспорті і в натовпі, в Амстердамі – системи розпізнавання облич у магазинах [10, с. 513]. У Великобританії, згідно з підрахунками здійсненими у 2006 році, особа стає об’єктом зйомки відеокамерою в середньому 300 раз на день [12, с. 494]. Загальновизнане правило, за яким вона повинна бути про це проінформованою, не вирішує проблеми, оскільки при наявності такої кількості камер особа фактично не може уникнути зйомки. Разом із іншими технічними новаціями, такими як широке запровадження персоналізованих квитків на транспорті, ідентифікація особи при здійсненні фінансових операцій, використання систем автоматизованої фіксації

порушень правил дорожнього руху, загальне відеоспостереження залишає все менше місця для анонімності, що суттєво відображається на можливості реалізації цілого ряду прав людини.

Одним із напрямків забезпечення права на анонімність є вдосконалення положень правових актів у сфері захисту персональних даних, які стосуються збирання даних. Основою для такого регулювання є зокрема принцип обмеженого збирання та принцип визначення цілі збирання Керівних принципів захисту приватності ОЕСР 1980 р., а також вимоги щодо ненадмірності персональних даних, зважаючи на ціль їхньої обробки (Конвенція Ради Європи № 108, Директива ЄС 95/46, Закон України “Про захист персональних даних”). Однак, такі загальні положення є явно недостатніми для забезпечення анонімності. Як уже зазначалося, стосовно державних баз персональних даних серед громадськості та експертів поширеними є сумніви щодо їхньої адекватності та відповідності загрозам. Що стосується приватних володільців баз персональних даних, то: по-перше, поняття ненадмірності тлумачиться ними довільно, адекватних критеріїв надмірності у законодавстві не визначено; по-друге, вимога одержання згоди особи на збирання даних не вирішує проблему, оскільки послуга або її більш вигідний для споживача варіант часто прив’язується саме до надання персональних даних; по-третє, збирання, обробка, продаж і використання персональних даних комерційними особами набули транскордонного характеру і виходять з-під контролю держави. Одним із можливих варіантів вирішення проблеми могло б стати широке міжнародне визнання і забезпечення у законодавстві принципу мінімізації даних, на зразок того, що існує у Італії [13, с. 526]. Згідно з ним “інформаційні системи і програмне забезпечення повинні бути сконфігуровані для мінімізації використання персональних чи ідентифікаційних даних, так щоб виключити їхню обробку, якщо мети у конкретному випадку можна досягти, використовуючи анонімні дані, або через відповідні заходи, які дозволяють ідентифікувати суб’єкта даних лише у випадку необхідності” [14].

Право на анонімність в Інтернеті.

З часу свого створення Інтернет розглядався багатьма як неврегульований правом простір, у якому панує анархія і беззаконня. І зараз широко розповсюдженими є позиції, що анонімність у мережі є суспільно шкідливим явищем, яке сприяє правопорушенням та має бути подоланим, у тому числі за допомогою держави та правоохоронних органів. Однак, на теперішньому етапі (зокрема з точки зору правозахисників) стає очевидною помилковість такого підходу. Природа Інтернету не тільки не сприяє анонімності, а фактично унеможлиблює її, фіксуючи кожну дію користувача. Залишатися анонімним без застосування спеціальних технологій, знань і зусиль стає все важче. Безсумнівно є те, що досвід правового регулювання суспільних відносин у матеріальному світі повинен бути основою і для правовідносин, що здійснюються за допомогою Інтернет-технологій. Але він має бути спрямований передусім не на надання додаткових повноважень державі, а на забезпечення основних прав людини.

Не вдаючись у детальний аналіз правових актів щодо регулювання Інтернет-відносин у різних країнах (ця тема заслуговує на окреме дослідження), спробуємо охарактеризувати основні загрози анонімності в Інтернеті та напрямки правового врегулювання цих питань. Отже, основними загрозами є: 1) встановлення державою спеціального обладнання для контролю за діяльністю в Інтернеті; 2) накладення зобов’язання на провайдерів збирати і розкривати персональні дані – для державних органів чи інших осіб (у випадку накладення невідповідних санкцій на користувачів за їхні висловлювання – таке розкриття порушує також і свободу поширення інформації); 3) широкомасштабне збирання і використання персональних даних приватними службами

у цілях реклами, маркетингу, персоналізації [15] тощо (крім приватності зачіпає також і право людини на пошук і отримання інформації). Основним напрямком правового захисту анонімності в Інтернеті у теперішній час є встановлення чітких критеріїв, які обов'язково повинні виконуватися для накладення зобов'язання про розкриття ідентичності користувача [12, с. 496; 16, с. 455]. Серед чинників, які є важливими для визначення таких критеріїв, можуть бути: завдання реальної очевидної шкоди (не просто образи) діями користувача; місце, вид і контекст дії чи висловлювання (спрямоване на широку аудиторію чи має ознаки приватної бесіди; цілеспрямована кампанія з дискредитації чи вираження власних поглядів); проведення зважування конфліктуючих інтересів із врахуванням необхідності розкриття у демократичному суспільстві.

Висновки.

Хоча розглянутий перелік сфер, у яких забезпечується чи повинно забезпечуватися право на анонімність, є далеко не вичерпний (поза увагою нашого дослідження залишилося детальне вивчення таких питань як анонімність комунікацій, лікарська таємниця, анонімні заяви про правопорушення, право на анонімність учасників судового процесу тощо), розглянуті проблеми дозволяють сформулювати наступні висновки.

Анонімність впродовж історії мала і має велике суспільне і особистісне значення. Однак, право на анонімність здебільшого визнається і забезпечується лише у тих сферах, де воно сформувалося традиційно. Швидкий розвиток технологій створює безпрецедентні загрози для анонімності і приватності, а існуючі правові норми і засоби можуть виявитися неадекватними. Створення нових правових інститутів, таких як захист персональних даних, є реакцією на загрози інформаційного суспільства, однак вони мало відображають інтереси забезпечення анонімності.

При здійсненні правового регулювання слід пам'ятати про взаємозалежність проблем анонімності у різних, на перший погляд не пов'язаних сферах. Наприклад, повна втрата анонімності доступу до інформації, що можлива в Інтернеті, загрожує перетворити таємницю голосування чи лікарську таємницю лише у добру традицію, яка не буде виконувати свою функцію. Звичайно, що у найближчий час малоімовірно є широке міжнародне закріплення загального права на анонімність. Тому слід враховувати значення анонімності при створенні правових норм у різноманітних сферах і проводити оцінку існуючого законодавства та законопроектів з огляду на визначення необхідності ідентифікації особи чи збереження її анонімності.

Зважаючи на те, що все більше суспільних відносин здійснюються засобами Інтернету, право має зайняти належне місце у їхньому регулюванні. Основою такого регулювання повинно бути визнання принципів пріоритету прав і свобод людини, адекватного і виправданого державного контролю, забезпечення вибору опцій, що дозволяють анонімність, мінімізації збору і обробки персональних даних, реалізація яких не дозволить створити глобальний паноптикум, де об'єктами нагляду будуть вже не злочинці, а кожен із нас.

Використана література

1. Human rights in the global information society / Ed. Rikke Frank Jorgensen. – The Massachusetts Institute of Technology, 2006. – 325 p.
2. Handyside v. the United Kingdom. – European court on Human Rights, 1976. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57499>
3. Talley v. California. – U.S. Supreme Court, 1960. – Режим доступу : http://itlaw.wikia.com/wiki/Talley_v._California

4. McIntyre v. Ohio Election Commission. – U.S. Supreme Court, 1995. – Режим доступу : http://itlaw.wikia.com/wiki/McIntyre_v._Ohio_Elections_Commission
5. Акт о свободе печати : Закон Швеции 1949:105. – Режим доступу : http://www.sweden4rus.nu/rus/info/juridisk/konstitucija_shvecii.asp
6. Конвенція про доступ до офіційних документів. – Режим доступу : http://crimesor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article?art_id=49046&cat_id=46352
7. Model Inter-American Law on Access to Public Information. – Organization of American States. – Режим доступу : http://www.oas.org/dil/AG-RES_2607-2010_eng.pdf
8. Regulation (EC) No 1049/2001 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2001 regarding public access to European Parliament, Council and Commission documents. – Режим доступу : http://www.europarl.europa.eu/register/pdf/r1049_en.pdf
9. US v. Rumely. – U.S. Supreme Court, 1953. – Режим доступу : <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/345/41/case.html>
10. Van der Hof S., Koops B.-J., Leenes R. Anonymity and the law in the Netherlands // Lessons from the identity trail : anonymity, privacy and identity in a networked society. – Oxford University Press, 2009. – P. 503-521.
11. Barendt E. Privacy and freedom of speech // New dimensions in privacy law : international and comparative perspectives / Eds. Andrew T. Kenyon, Megan Richardson. – Cambridge University Press, 2006. – 296 p.
12. Lloyd I. Anonymity and the law in the United Kingdom // Lessons from the identity trail : anonymity, privacy and identity in a networked society. – Oxford University Press, 2009. – P. 485-502.
13. Finocchiaro G. Anonymity and the law in Italy // Lessons from the identity trail : anonymity, privacy and identity in a networked society. – Oxford University Press, 2009. – P. 523-537.
14. Italian Personal Data Protection Code – Legislative Decree #196 of 30 June 2003. – Режим доступу : <http://www.privacy.it/privacocode-en.html>
15. Pariser E. The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You. – New York : The Penguin Press, 2011. – 203 p.
16. Froomkin M. Anonymity and the law in the United States // Lessons from the identity trail : anonymity, privacy and identity in a networked society. – Oxford University Press, 2009. – P. 441-464.

~~~~~ * * * ~~~~~